

„LEVANTUL” de Mircea Cărtărescu-grila de lectură

Levantul – epopee postmodernă

Punctul de plecare al epopeii lui Mircea Cărtărescu pare să se găsească în cunoscuta scrisoare a lui Ion Ghica către Alecsandri, *Din timpul zaverei: Poetul Riga*, îi povestește Ghica prietenului său, fostul secretar al lui Alexandru-vodă Ipsilante, în unire cu Scufa, un neguțător-epirot din Odesa, cu profesorul Santo farmazonul și cu arhimandritul Diceu, înființase o societate secretă cu numele eterie (tovărășie) [...] Acei cari se prindeau frați de cruce mergeau în biserică îmbrăcați în haine de sărbătoare și acolo, la ușa altarului, se înțepau fiecare cu ac la braț, până scotea o picătură de sânge, pe care celălalt o lua cu limba; schimbau armele unul cu altul și pronunțau cuvintele: „Viața ta e a mea și sufletul tău al meu” [...] Lozinca sau parola de recunoaștere între soți era cuvântul „țaruchi” (opincă), la care se răspunde „paluchi” (păr) [...].¹

Opera *Levantul* a fost receptată ca fiinduna dintre cele mai strălucite sinteze de viață și de literatură a postmodernismului românesc.

Apărut în anul 1990, *Levantul* a primit Premiul Uniunii Scriitorilor din România. Deși aparține literaturii noastre foarte recente, unii critici (Marian Popa – *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. II) nu au nici o reticență în a declara cartea „o capodoperă”.

Poemul lirico-epic este alcătuit din douăsprezece cânturi (și o variantă dramatizată pentru *Cântul al unsprezecelea*), realizate prin combinarea ficțiunii clasice (desfășurarea de aventuri) cu demistificarea ei ca produs al activității imaginative a autorului și ca ilustrare a unor principii teoretice.

În spiritul **tematizării autorului** și în **formula biografismului** practicate de către scriitorii postmoderniști, Cărtărescu introduce, în *Cântul al nouălea*, următoarea casetă: „Eu, Mircea Cărtărescu, am scris *Levantul* într-un moment greu al vieții mele, la vârsta de treizeci și unu de ani, când, nemaicrezând în poezie (toată viața mea de până atunci) și în realitatea lumii și în destinul meu în această lume, m-am hotărât să îmi ocup timpul clocind o iluzie.”²

Subiectul este compus din locurile comune ale literaturii române din secolul al XIX-lea (dar nu numai) și din cele ale literaturii universale dintotdeauna. Acțiunea e plasată la începutul secolului al XIX-lea, în preajma Revoluției lui Tudor Vladimirescu. Nobilul Manoil, educat în Occident și animat de patriotism, dreptate și fraternitate prin ideile progresiste însușite acolo, visează la eliberarea patriei și a poporului său jefuite de fanarioți sub protecția imperială otomană.

¹ Ion Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, Ed. Minerva, Iasi, 1999, p.234.

² Mircea Cărtărescu, *Levantul*, Ed. Humanitas, București, 2003, p. 143.

În timp ce călătorește pe mare de la Corfu la Zante, el este luat prizonier de piratul Iaurta Chiorul, care-l crede englez. Manoil se explică: „ – *Nu-s englez, rumân îmi spune și să mor rumân eu voi. / - But you speak perfectly English, zice grecul minunat, / - Well, I student once at Cambridge, grăi junele bărbat...*”³ În Anglia, Manoil l-a cunoscut pe Zotalis, fiul piratului faimos în întreg Levantul, și, ca urmare a acestei fericite descoperiri, nobilul rumân și tâlharul Iaurtas se fac frați de cruce, hotărâți să lupte fiecare pentru libertatea țării lui, Valahia și, respectiv, Grecia. Înfrățirea e parafată cu un ospăț pantagruelic: „*Purceluși umpluți cu-alune, care pielea le-a crăpat / Au piper și-enibaharuri pe spinare și pe lat, / Conjurați de chifteluțe cu mărar și hasmațuki, / Țelină ce face s-arză ochii negri care-i țuchi-i, / Ghudeni, trandafiri, ridiche în felii alb-roz cu sare...*”

Ajuns la Zante, Manoil o întâlnește pe frumoasa Zenaida, curtezană vânturată prin toată Europa după ce fusese sedusă de beizadeaua Calimachi. În palatul ei se pune la cale răpirea lui vodă din Valahia, „*cu o beșică cât cupola de la casele lui vodă*”. Complotiștilor li se alătură cuplul compus din chir Leonidas („*vestitul Ampotrofag*”, inventator a toate) și „*apriga sa muiere*” Zoe, ambele personaje preluate din creația lui Caragiale. Zoe e „*fămeie rumâncă de la Ploiești care numai cu libertația și egalitatea îl amețește de la cântatul cocoșilor până la al cucuvăilor*”⁴.

Leonidas a pus la punct un dirijabil (uriașă beșică zburătoare), cu care se vor îndrepta spre București pentru a-l elimina pe tiran și pentru a face să înceteze în țară exploatarea și injustiția. Lovitura de grație ar urma să-i fie dată în ziua când suveranul va sui împreună cu familia în Turnul Colței pentru a privi prin lunetă o cometă. Leonidas refuză inițial această acțiune justițiară, însă acceptă apoi, fiind convins de Zoe că fără dreptate socială, politică și economică, știința și tehnologia, sacre pentru el, nu valorează nimic. Se mai alătură grupului: cavalerul „*frânc*” (francez) Languedoc Brillant (un aventurier, amant al tuturor turcoaicelor, dar și șeful unui serviciu secret ultradezvoltat), Nastratin Hoge și chiar „*efendi Auctore*”, adică Autorul – personaj.

Grupul inițial pornește de undeva din zona arhipelagului ionic, dar ajunge pe o insulă misterioasă unde „*feea Hyacint, zâna tainicelor arte, a visării, nemuririi*”⁵ (ca odinioară Circe) îi propune lui Manoil să-i arate viitorul. Eroul vrea să afle încotro se îndreaptă poezia și, prin magie, Hyacint îl face să-i întâlnească pe cei șapte corifei ai poeziei, nenumiți, dar ușor de recunoscut. În *Cântul al șaptelea*, Manoil parcurge Halucinaria, spațiul poeziei eterne, în care i se arată inscripții pastişate după diferiți autori și cele șapte statui care vorbesc, ale

³Idem,p.43.

⁴ Idem, p. 44

⁵ Ibidem

poetilor esențiali: Eminescu, Arghezi, Bacovia, Blaga, Ion Barbu, Nichita Stănescu și unul căruia nu i se vede chipul, dar care se exprimă ca autorul *Levantului*.

Până să ajungă la raiaua Giurgiu, justițiarii îl mai întâlnesc pe „*machiavelicul*” Zotalis, devenit bulibașă după ce le-a promis ȝiganilor că-i va duce pe pământul făgăduinței gastronomice (Valahia). Ca și Parpangel, eroul *Țiganiadei*, Zotalis le povestește pe unde a călătorit. Dintre toate țările, Valahia îi pare cea mai fericită căci: „*Acolo cășile-s dă friptură / Cu ușe de telemea o bucată, / Iazurile dă mujdei și dă saramură/ Și dă sarmale malurile roată.[...] Cahveaua cură pă la cișmele / Dă care vrei, solubilă, naturelă, / Locomotivele au dă fagure bielă / Și dă ghiudem manivelă / [...] Tramvaiele umblă pă doi cârnăciori / Și se prind dă fir cu spaghetti / Pruncii dă Sân' Niculae în zori / Tobleroane gălesc în ghetete [...] Pă margini dă ulițe e rigola / Dă pepsi și dă coca-cola.*”⁶

Când dirijabilul ajunge la Giurgiu, apare pentru o clipă și autorul, bătându-și la mașină poemul. Manoil e scos din mașina de scris (*mașina de vise*), autorul demonstrându-și astfel puterea absolută asupra personajelor: „*Pot să-ți curm acuma viața, pot să fac ca să devii/ Trădător și iudă, rege sau călugăr în pustii*”. Acesta îl scapă, însă, de sub control și între cei doi are loc o luptă, în urma căreia *Efendi Auctorele* intră în carte unde este prezentat celorlalte personaje. „Dincolo de oglindă” el se așteaptă să găsească o lume iluzorie: „*M-așteptam ca dăunăuntru lumea asta să se vadă / Numai găuri, să nu fie decât polieli, pomadă, / Greutate și culoare să nu aivă nicidecum / Fiind doar numai cogitare, doar capriț și doar parfum..*”. El descoperă, însă, că lumea intratextuală are consistența unei lumi adevărate – „*Totul e real în visu-mi ca și lumea d-unde vin.*”⁷.

Drumul va fi parcurs și invers, din ficțiune înspre realitate, încât, ieșind din palatul domnesc la care ajunseseră în sfârșit, personajele se pomenesc în plin centrul Bucureștiului zilelor noastre: „*Manoil nu-i vine-a crede, în lumina aurie / Tot văzând cum trecătorii intră în cofetărie / Sau se bagă sub pământuri în pasagiul cu metrou. / Ne frecăm la ochi de parcă un miragiu, un halou / Ni s-a năzărit; se uită ca la urs la noi cei care / Pe trotuar pășesc alături sau se-ndreaptă spre parcare, / Crezând că suntem actorii vreunui film istoricesc...*”⁸

Acțiunea e complicată epistolar și prin participarea poetului Iancu Aricescu, fost deținut politic condamnat pentru conspirație, scos de la ocnă și transformat de Vodă în poet de curte, artist duplicitar, oportunist și lingușitor. În subteranele Bucureștiului, descoperă ei, Vodă și-a

⁶ Mircea Cărtărescu, *Levantul*, op. cit., p 214

⁷ Ibidem

⁸ Idem., p. 215

tezaurizat alimentele și și-a închis adversarii politici. Deciși să-l elimine pe tiran, justițiarii nu au însă ce ucide, căci suveranul și slujitorii puterii se dovedesc a fi doar iluzii, imagini, năluciri. Nobilul Manoil este propus drept nou conducător, dar el refuză; în schimb, palicarii, tâlharii și ȝiganii preiau funcțiile în stat, așa încât nedreptatea și tirania sunt exercitate mai departe. Concluzia e eminesciană: idealistul și artistul nu au ce căuta în lumea pasiunilor și a pertractărilor politice.

Ultimul cânt ne aduce în realitatea cea mai palpabilă a scriitorului Mircea Cărtărescu: „E octombrie 30. Lucrez în bucătărie. Suflu-n degetele reci. / Gazele sunt mai mici ca unghia, ca petale de-albăstrea. / Zaț de nechezol mânjește fundul ceștii de cafea..”. Personajele sună la ușa Autorului, care le deschide cu entuziasm: „Dragilor, iubiții mei! Bun-venit, haideți în casă!”⁹ În final, globul de cristal adus în casa autorului de zâna Hyacint plesnește, iar din el apare o mașină de scris care crește și toți, autor și personaje, intră în ea și rătăcesc în căutarea unui „Sfârșit”. Ultimul membru al alaiului este Cetitorul, pentru primirea căruia se face o repetiție: Manoil ia o carte cu titlul *Levantul*, o deschide și citește un pasaj care e chiar acela în care se descrie situația în care el se află și în care personajul Manoil ia o carte intitulată *Levantul*, pe care o deschide etc. Totul se dovedește a fi o carte în carte, în carte ș.a.m.d., după modelul cărtărescian al labirintului format din lumi concentrice sau telescopate.

Aspecte postmoderniste

Titlul. Parodiarea unei lumi. *Levantul*, ca arie geografică, desemnează regiunea Mediteranei estice, Răsăritul în sens larg, cu o societate multietnică, pitorească și dinamică. Unele toponime din epopeea creată de Mircea Cărtărescu fixează, într-adevăr, aventura în interiorul spațiului levantin, altele sunt pure invenții (așa cum e Hosna – insula utopică, a miracolelor). Dar *Levantul* e aici teritoriul de exersare a fanteziei, a limbajului, a poeziei, o Valahie mito-poetică de sinteză, evocată prin moravurile locale și prin fonetisme (*dân, pân, pântre, să, pă, dă*) ori prin dezacorduri tipic muntenești (*Ea nu știe că bărbații ce promite e doar fum*), dar și prin eroii ridiculizați de Caragiale și adoptați-adaptați de Cărtărescu la intențiile compoziției sale postmoderne.

Mașinăria lingvistică. Limbajul e un spectacol de inventivitate și parodie comică. Apar cacofonii specifice secolului al XIX-lea (*Manoil găsi safirul ca cât oul cel dă curcă*) și sunt reciclate în stilul secolului trecut expresii uzuale din secolul XX (*Cațaoane mă slăbește cu al tău limbagi de lemn!*). Scriitorul inserează cuvinte, expresii și enunțuri în mai multe limbi, pentru a

⁹ Idem, p. 260

sugera poliglotismul levantin: Languedoc vorbește rusește, Manoil și Iaurta vorbesc englezește etc. Numele personajelor sunt preluate din repertoriul literaturii clasice, prelucrate în variante, între eroic, pitoresc și caricatural. Astfel, *Manoil* e adaptat elin sau hispanic (*Manoli*, *Manolachi*, *Manuel*), iar alte nume celebre sunt scrise fonetic: *Șatobrian*, *Bairon*, *Volter*, *Ercul*, *Șecspir*. Epopeea abundă și în semnificații create pe baze literale; privilegiată e litera H: *Hosna* (insula fantastică), arhipelagul *Hellespont*, tărâmul *Halucinaria*.

Montajul referințelor culturale. Intertextualitatea. Poemul este pus, în totalitatea lui, sub semnul livrescului, fapt sugerat chiar de la început prin citarea unui celebru pasaj din scrisoarea lui Mihai Eminescu trimisă, de la Viena, „Convorbirilor literare”. Aici Eminescu își explică punctul de vedere din *Epigonii* în legătură cu poeții români pre-junimiști: „*Dacă în Epigonii veți vedea laude pentru poeți ca Bolliac, Mureșan și Eliade, acelea nu sunt pentru meritul intern al lucrărilor lor, ci numai pentru că, într-adevăr, te mișcă acea naivitate sinceră, neconștiută, cu care lucra ei...*” Bazat pe intertextualitate, *Levantul* e un poem de montaj („*Nu pricepeți că-n poemă totul este artificiu?*”, întreabă retoric autorul); chiar trecerea de la un tablou la altul se face printr-o intervenție „în clar”, care subliniază convențiile tehnice ale literaturii, „trucurile” de laborator poetic: *Mașiniști, la manivelă! Derulați un alt decor!*¹⁰ Cititorul trebuie să vadă nu numai decorurile, ci și mecanismele ascunse care îl pun în mișcare.

Nenumărate sunt prelucrările de mituri, motive literare, topoi universali, probleme din repertoriul geopolitic și istoric, pe care autorul exersează permutări comice, producând intenționat cele mai surprinzătoare anacronisme. Împăratul Traian ordonă lui Apolodor din Damasc edificarea podului peste Dunăre ca în legenda Meșterului Manole, tâlharul Iaurta se exprimă în maniera lui Cațavencu, un agent secret al lui Languedoc, bulgar, adoptă stilul boierului Neacșu din Câmpulung din celebrul document medieval. Convinși de rolul social al științei, Leonidas se exprimă ca Leonte Răutu (activist promotor al proletcultismului) în 1949: *Da, vreau știință angajată, da, vreau artă cu tendinți!* și apar trimiteri la adresa politicii cuplului Ceaușescu. Deși acțiunea e plasată în „*vă leat 19*”, referințele artistice acoperă toată istoria civilizației. Dacii fac mămligă din „*cucuruz*” (porumb), Aricescu îl citează pe „*fratele nostru Che Guevara*” și o înserare melancolică este prezentată astfel: „*E-n amurg. Pe deal bulgarul / Își conduce telecarul*”.¹¹ Cutare personaj folosește parfum *Chanel* și *Lancôme* și sunt teoretizate tehnicile filmului și ale desenului animat.

¹⁰ Mircea Cărtărescu, *Levantul*, op. cit, p.178.

¹¹ Idem, p. 200

În vastul poem de aproape 200 de pagini, modelul canonic este *Țiganiada* lui Ion Budai-Deleanu, dar intertextualitatea nu are limite. Sunt citați / imitați / „copiați” Bolintineanu, primul explorator de limbaj poetic înainte de Eminescu („un fel de Arghezi al pașoptismului”, cum îl numește Ion Bogdan Lefter), Eminescu însuși (*Împărat și proletar*, *Scrisoarea I*, *Luceafărul*, *Sărmanul Dionis* etc.), Vasile Alecsandi (*Dan, căpitan de plai*, *Balcanul și Carpatul*), *Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung*, Grigore Ureche, Costache Conachi, Emil Brumaru, Ion Barbu (*Riga Crypto și Iapona Enigel*), formația Phoenix (*Cantofabule*), Alecu Russo, pamfletul *Baroane* al lui Tudor Arghezi, Leonid Dimov, Ștefan Augustin Doinaș, Horia Furtună, Ion Pillat, Dan Botta, Bacovia, Lucian Blaga, Nichita Stănescu (*11 elegii*), Anton Pann, Caragiale, Borges, Panait Istrati, *Frații Jderi* al lui Sadoveanu, Baltrusaitis, regizorul Emil Loteanu (filmul *Șatra*) și compozitorul Evgheni Doga, poetul francez Nerval, germanii Novalis și Tieck, e citat Fellini etc. Acest talmeș-balmeș cultural provine din admiterea de către postmoderniști a vecinătății tuturor stilurilor și artelor.

Dar poemul este în primul rând o complexă și migăloasă pastișă a stilului artistic din secolul al XIX-lea din care vin excesul de portretizare, întreruperea narării acțiunilor pentru a insera portrete sau descrieri, motive narative ca „întâlnirea și recunoașterea” în condiții spectaculoase, „lovitura de teatru”, tema călătoriei și cea a revoluției, motivul „conspirației” și motive clasice – *Vanitas Vanitatum*, *Ubi sunt?*, *Eheu fugaces*.

Jocul cu granița ficțiunii. Tematizarea actului scriptural. Epopeea cărtăresciană e un amestec de burlesc și miraculos. Eroii trec de la real la oniric și la supranatural prin intermediul unui glob de cristal magic. Creatorul lor își exercită „la vedere” funcțiile demiurgice și-și dezvăluie procedeele de creație. Intervențiile auctoriale acoperă toată gama posibilităților: invocația către muză, *captatio benevolentiae*, reticența, scuza, comentariul, explicația, dialogul cu cititorul – naratar sau cu personajele, adresarea către sine etc.

Levantul devine astfel o epopee postmodernă cu un personaj absolut neobișnuit: poezia română de la începuturi până în zilele noastre, un roman în versuri cu o acțiune labirintică desfășurată în spațiu, dar mai ales în timp, de-a lungul marilor epoci ale literaturii naționale. Dragostea, peripeția, meditația filosofică și inspirația poetică se contopesc într-o emblemă a Valahiei eterne, a spiritului levantin. Prin estetica pe care o reflectă, *Levantul* este, așa cum considera Ovid S. Crohmălniceanu, „un adevărat manifest literar postmodern”. În sensul unei sinteze recapitulative inedite se pronunță și criticul Florin Manolescu: „ceea ce reușește Mircea Cărtărescu în *Levantul* nu are termen de comparație în poezia română”; el „rescrie poezia

română într-un gest de intertextualitate totală, pentru că ochiul prin care povestește el poezia este însăși totalitatea acestei poezii”.

Prof. Carmen Șuțu
Colegiul Național Pedagogic „Constantin Brătescu”

